

Kirjoituksia liberalismien teorioista ja käytännöistä - Writings on Liberalism's theories and practices

LIBERALISMI JA VAPAUS:
Katsaus vapauden yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin
Risto Harisalo

Johtamistieteiden laitos
TAMPERE

Risto Harisalo toimii hallintotieteen professorina Tampereen yliopisto Johtamistieteiden laitoksella. Hän on tutkinut liberalismia lisäksi mm. hyvinvointivaltion ongelmakohtia, yrittäjyyttä ja innovatiivisten organisaatioiden problematiikkaa.

SISÄLLYSLUETTELO

I	JOHDANTO	1
II	VAPAUDEN HAURAS HISTORIA	4
III	VAPAUDEN MÄÄRITTELY	8
	1. Vapauden kolme ulottuvuutta	8
	2. Yksilöllinen vapaus	9
	3. Poliittinen vapaus	11
	4. Oikeudellinen vapaus – vapaus lain viitekehyksessä	14
IV	KAKSI VAPAUTTA	18
V	VAPAUS JA TASA-ARVO	22
	1. Tasa-arvon merkitys	22
	2. Luontainen tasa-arvo	23
	3. Mahdollisuuksien tasa-arvo	24
	4. Tulosten tasa-arvo	25
	5. Vapaus tasa-arvoisen yhteiskunnan edellytyksenä	26
VI	VAPAUDEN EDISTÄMINEN – OHJEITA LAINSÄÄTÄJILLE	28
	NOOTIT	31
	LÄHTEET	34

JOHDANTO

Mitä on vapaus ja kuinka se voidaan määritellä? Mikä on vapauden merkitys ihmisille? Miksi muista arvoista puhutaan huomattavasti enemmän kuin vapaudesta? Ovatko muut arvot, kuten esimerkiksi tasa-arvo, peitonneet vapauden peruuttamattomasti? Onko enää lainkaan tarvetta puhua ja väitellä vapaudesta? Artikkelissa etsitään vastauksia näihin kysymyksiin.

Vaikka vapaus näyttää syrjäytyneen lähes tyystin ihmisten mielistä, julkisesta keskustelusta ja tieteellisestä tutkimuksesta, sillä on ollut kuitenkin huomattava merkitys yhteiskuntien pitkässä kehityksessä. Vapaus on läntisen kulttuurin huomattavimpia saavutuksia.¹ Historiallisesti monet tämän kulttuurin ajattelijoina ovat suosineet sellaista yhteiskuntaa, jossa jokainen kansalainen voisi olla mahdollisimman vapaa poliittisten päättäjien mielivallasta.² On ollut aika, jolloin vapautta on kunnioitettu niin paljon, että sitä ei edes haluttu tai uskallettu asettaa kyseenalaiseksi.³

Vapauden merkitys ihmisten elämän ja yhteiskunnallisten olosuhteiden kehityksen perustana alkoi kuitenkin menettää suosiotaan jo 1800-luvun loppupuolella. Ihmisten oli ymmärrettävästi vaikeaa nähdä ja ymmärtää kuinka vapauden vahvistuminen oli muutamassa vuosikymmenessä vähentänyt yhteiskunnasta alistamista, mielivaltaa ja orjuutusta ja parantanut samalla aineellisesti heidän elämäänsä. Ranskan vallankumous ja sosialistiset aatteet nostivat tasa-arvon vapautta merkittävämmäksi arvoksi. Lenin kutsui vapautta porvarilliseksi ennakkoluuloksi.⁴

Ryysyrannan Jooseppi on meillä hyvä esimerkki siitä, kuinka väärin vapaus voidaan ymmärtää.⁵ Jooseppi oli ja pysyi köyhänä, koska julkinen valta ei an-

tanut hänen tehdä sitä, mitä hän parhaiten osasi eli valmistaa pontikkaa. Jos laki olisi sallinut Joosepin harjoittaa kättensä taitoja, hän olisi saattanut olla varakas mies, joka olisi tarjonnut työtä, toimeentuloa ja varallisuutta perheelleen ja yhteisölleen.

Vapautta väheksyvien arvojen suosiota kuvaa äänestys, jonka Malagan maakunnassa sijaitsevan pienen El Borgen kaupunginvaltuusto järjesti asukkailleen.⁶ Äänestyksessä he ottivat kantaa joko inhimillisyyteen tai vapauteen. Äänestyksen tulos oli, että 515 kuntalaista valitsi inhimillisyyden ja vain neljä kuntalaista valitsi vapauden. Llosa mietti keitä nuo neljä rohkeaa olivat ja miksi he uskalsivat olla eri mieltä enemmistön kanssa. Äänestyksen ironia on siinä, että vapaus ei ole inhimillisyyden vastakohta, vaan sen perusta.

Varmasti on monia, joiden mielestä poliittisessa päätöksenteossa on valittava joko tasa-arvo tai vapaus. Hyvinvointivaltiota korostavassa pohjoismaisessa ajattelussa politiikan tehtävänä on edistää ennen kaikkea tasa-arvoa eikä vapautta. Tässä logiikassa tasa-arvo on siten yhteiskunnan terveille ja tasapainoiselle kehitykselle huomattavasti merkittävämpi arvo kuin vapaus.

On ainakin neljä painavaa perustetta sille, miksi on kannattavaa ja hyödyllistä puhua vapaudesta. Näistä ensimmäinen on tieteellinen argumentti, jonka mukaan asioita, joiden merkitys on olennaisesti hämärtynyt ja jotka ovat menettäneet sen seurauksena olennaisen sisältönsä, on asiallista selkeyttää. Tällaisten asioiden analyysi on tieteellisesti hyödyllistä, vaikka sen tekijät eivät pidä niitä kaikkein tärkeimpinä tutkimuskohteina.

Toinen tärkeä kriteeri tutkia vapautta on poliittinen. Demokratia ja poliittinen päätöksenteko vaikuttavat olennaisesti vapauden alan laajenemiseen ja supistumiseen. On siksi välttämätöntä selkeyttää käsityksiä siitä, milloin lait ovat välttämättömiä ja millaiset lait suosivat tai syrjivät vapautta. Lainsäätäjien olisi hyödyllistä muodostaa käsitys niistä motiiveista, jotka ohjaavat lakien säätämistä ja joissa on kysymys joko yleisestä edusta tai eri ryhmien eduista.

Kolmannen, yhteiskunnallisen, kriteerin mukaan vapautta pidetään suhteellisen yleisesti epätoivottavien yhteiskunnallisten ongelmien syynä. Karl Marxin mukaan vapaus palveli vain pienen omistavan luokan, mutta ei ihmisten suuren enemmistön intressejä. Vapaus tarjoaa otollisen maaperän ahneudelle ja röyhkeydelle. Epätasa-arvo ja sen mukanaan tuomat erilaiset ongelmat ovat vapauden väistämättömiä seurauksia.

Neljäs kriteeri on psykologinen. Se tarjoaa mahdollisuuden eritellä niitä voimia, jotka kamppailevat ihmisten mielistä ja sielusta. Nämä vastakkaiset voimat ovat pysyvyys ja muutos. Ihmisten on inhimillistä ennakoida tulevaa ja suojautua sen muutoksia vastaan. Heidän on myös luonnollista tunnistaa muutoksen tarjoamat mahdollisuudet avoimin mielin.

Vapaus ei ole modernin ajan keksintö, vaan sen juuret ulottuvat ajassa aina Antiikin Kreikkaan.⁷ Sieltä vapaus on kulkeutunut nykyaikaan monia erilaisia polkuja myöten. Vapauden tarina on suureksi osaksi vielä kirjoittamatta ja siksi sen merkitystä ei ole helppoa ymmärtää. Ihmiskunnan historiassa on myös aikoja, jolloin vapaudelle ei ole annettu mitään merkitystä. Ne ovat mielivallan, väkivallan ja pakkovallan aikoja. Juuri nämä ajanjaksot ovat synnyttäneet ihmisten mieliin vapauden kaipuun ja kysynnän.

VAPAUDEN HAURAS HISTORIA

Historiallisessa katsannossa alistaminen ja orjuutus ovat olleet hallitsevia yhteiskunnallisia käytäntöjä. Eri kulttuureissa ihmisten suurella enemmistöllä ei ole ollut mitään mahdollisuutta päättää omasta elämästään. Ihmisten osana on ollut taipua ja totella. Satojen, jopa tuhansien vuosien kulttuurillisen kehityksen painolasti ohjaa heitä hakemaan suojaa muista tekijöistä kuin vapaudesta. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää miksi vapauteen suhtaudutaan epäillen ja torjuen.

Ajan saatossa vapaudella on ollut kuitenkin myös puolustajansa. Esimerkiksi Adam Smith ja Karl Marx korostivat vapautta omalla tavallaan ja pitivät sitä toivottuna ja tavoittelemisen arvoisena olosuhteena kaikille ihmisille. Smithin mukaan vapaus laajeni yhtä aikaa markkinatalouden kehityksen myötä. Marx tarjosi ilmestymäisen kuvan vapaudesta yhteiskunnassa, josta markkinataloudelliset instituutiot oli väkivalloin täydellisesti eliminoitu.

Historiallisesti vapaus on kehittynyt pienin, lähes olemattomin askelin kohti nykypäivää. Ensimmäiset merkit orastavasta vapaudesta voidaan löytää Antiikin Kreikasta. Tuona aikana vapautta luonnehdittiin ihmisten henkilökohtaisten ominaisuuksien ja käyttäytymistapumusten perusteella.⁸ Hyvä ihminen oli vapaa, ei pelkuri, tyhmä, ilkeä eikä valehtelija.⁹ Vapaudella kuvattiin ihmisten itsenäisyyttä ja riippumattomuutta.¹⁰ Vapauden suojelemiseksi ihmisten edellytettiin vastustavan tyrannian eri muotoja omassa lähipiirissään ja kaupunkivaltioissaan sekä niiden välisissä suhteissa.¹¹

Huolimatta siitä, että Antiikin ihmiset tunnistivat vapauden merkityksen omalle elämälleen, he asettivat perheensä ja sosiaalisen statuksensa vapau-

den edelle.¹² Antiikin Kreikka oli puhdas luokkayhteiskunta, jossa ihmisen syntymä ja sukupuoli määräsivät hänen mahdollisuutensa yhteiskunnalliseen asemaan ja arvokkuuteen. Vapaus oli siten mahdollinen vain maata omistaville aristokraateille ja tiettyjen ammattien harjoittajille.

Naiset ja orjat suljettiin vapauden piirin ulkopuolelle.¹³ Naiset, jotka eivät olleet joutuneet orjiksi, mutta elivät orjuuden pelossa, saattoivat ymmärtää vapauden tarjoaman suojan ja mahdollisuudet. Tätä miettivät varmasti myös jotkut niistä naisista, jotka olivat joutuneet orjiksi ja jotka elivät vapautumisen toivossa.¹⁴ On siten mahdollista, että naisten asema on ollut se ponnahduslauta, jolta vapaus on aloittanut pitkän matkansa läntisen maailman ihmisten tietoisuuteen.¹⁵

Antiikin ihmisille vapauden arvon ja merkityksen ymmärtäminen on ollut parhaimmillaan vain hyvin rajallista ja hämärää. Siksi he eivät kantaneet mainittavaa huolta esimerkiksi vapauden ja poliittisen tarkoituksenmukaisuuden välisistä jännitteistä. Jos aristokraatit katsoivat vapauden rajoittavan heidän henkilökohtaisia pyrkimyksiään, vapaus sai väistyä. Vasta Rooman valtakunnassa alettiin ymmärtää, että vapautta saattoi olla hyödyllistä suojella hallitsijoiden poliittiselta tarkoituksenmukaisuudelta.¹⁶

Roomassa laki saatiin suojelemaan vapautta kahdella toisiaan vahvistavalla tavalla. Ensinnäkin laki suojeli kansalaisia viranomaisten mielivaltaista toimintaa vastaan, koska se pakotti virkamiehet asettamaan lain tarkoitukset omien pyrkimystensä edelle.¹⁷ Toiseksi laki suojeli kansalaisten yksityisomaisuutta poliittista mieli- ja pakkovaltaa vastaan.¹⁸ Näillä kahdella asialla on ollut kauaskantoiset seuraukset, sillä Rooman laki loi yksityisen omaisuuden kunnioituksen perustan koko läntiseen Eurooppaan.

Esimerkiksi Antiikin Kreikassa yksityistä omaisuutta ja sen hankkimista pidettiin yleisesti tuomittavana. Erään tuona aikana eläneen filosofin mielestä ihmisten elämän kultainen kausi oli mahdollinen vasta sitten, kun kaikki yksityinen omaisuus oli jaettu tasan kaikkien kaupunkivaltiossa elävien ihmis-

ten kesken. Pidemmälle kuin tämä ajattelija meni Platon, jonka mukaan yksityinen omaisuus on kaikkien yhteiskunnassa esiintyvien paheiden, kuten sotien, syy. Aristoteleen mukaan ihmisen ongelmana oli omistamisen tahto, josta luopuminen takaksi hänelle vapauden.

On mahdotonta sanoa tarkasti kytkivätkö roomalaiset vapauden ja yksityisen omaisuuden toisiinsa, toimivatko he asiassa johdonmukaisesti ja oivalsivatko he kytkennän yhteiskunnallisen merkityksen. Heitä huomattavasti myöhemmin joukko liberaaleiksi kutsuttuja ajattelijoita kiinnitti huomionsa samaan kytkentään ja korosti sen merkitystä taloudellisen vaurauden luomisen välttämättömänä perustana.

Rooman keisarikunnan taantuessa ja menettäessä valtaansa oman käden oikeus, mielivalta ja väkivalta tuhosivat samalla vapauden hauraat perusteet. Vasta 1400-luvulla käynnistynyt renessanssi ja 1600-luvulla orastava liberalismi toivat vapauden takaisin poliittiseen ja tieteelliseen keskusteluun. Huomattakoon, että liberaalit elivät ja ajattelivat sellaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, joissa vapaus oli vahvemman oikeutta itsevaltaan, mielivaltaan ja väkivaltaan.

He pystyivät kuitenkin nousemaan omien kokemustensa ja yhteiskunnallisten olosuhteiden yläpuolelle ja muotoilemaan uudelleen vapauden merkityksen ihmisille ja yhteiskunnille. Tästä pyrkimyksestä on kirjoitettu:

He (liberaalit ajattelijat) osoittivat, että vapaus ja hyvä hallitusvalta eivät sulje toisiaan pois, vaan ovat toisiaan vahvistavia. Vapaus ei ole keino tavoitella korkeampia poliittisia tavoitteita. Se on itsessään korkein poliittinen tavoite. Vapautta ei tarvita takaamaan hyvää hallintoa, vaan turvaamaan yksittäisten ihmisten ja kansalaisyhteiskunnan mahdollisuus tavoitella korkeampia arvoja ja päämääriä.¹⁹

Liberaaleista huolimatta vapaus ei edennyt isoin askelin ja eikä esteitä sen tieltä kyetty raivaamaan kyllin nopeasti. Ihmiset eivät suinkaan innostuneet vapauden mahdollisuudesta. Ihmisten suuri enemmistö oli lähes täysin tie-

tämätön vapaudesta. Vapaus uhkasi vallanpitäjien asemaa ja etuoikeuksia. Vapauden puolustajat ovat olleet yleensä vähemmistönä.

Vasta 1800-luvulla vapaus kehittyi voimakkaammin kuin koskaan aikaisemmin. Sen ansiosta ihmiset saivat vapauden käyttää omaa järkeään ja yrittäjyyden taitojaan viranomaisten estämättä. Vapauden ansiosta poliittista päätöksentekoa alettiin sitoa perustuslakiin ja rajoittaa sen käyttöä mielivaltaisiin tarkoituksiin. Vapaus antoi ihmisille oikeuden päättää omasta elämästään, sillä he eivät olleet enää sidottuja rotuun, uskontoon eikä kansakuntaan. Vapaus on kiistatta luonut ihmisille taloudellista vaurautta ja sen myötä itsenäisyyttä.²⁰

Vaikka vapaus eteni huomattavin askelin, siitä ei kuitenkaan muodostunut hallitsevaa yhteiskunnallista arvoa. Perustuslaillisen hallinnon ja demokratian kehitys eteni hitaasti, etuoikeuksistaan kiinnipitävät aateliset vastustivat vapauden laajentamista ja valtioiden johtajat kävivät sotia. Ongelmien ratkaisemiseksi väkivaltaan turvauduttiin mieluummin kuin omistusoikeuksien laajentamiseen.

Kun 1800-luku kääntyi 1900-luvuksi, vapaus jäi sotien jalkoihin. Juuri päättyneitä vuosisataa on luonnehdittava kollektiivisten voimien, yhteiskunnallisen keskityksen ja valtiollisen väkivallan aikakaudeksi. Sitä on tuskin millään kriteerillä mahdollista kuvata vapauden ajaksi.

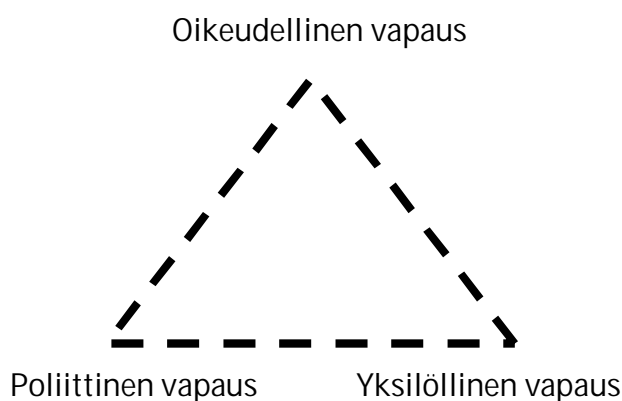
VAPAUDEN MÄÄRITTELY

Vapauden kolme ulottuvuutta

On hyödyllistä määritellä analyysin kohteena olevat asiat, koska se tarjoaa kriteerin erottaa olennaiset asiat muista asioista. Vapauden määrittely on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Vapauden arvosta on huomattavasti helpompi keskustella ja sopia kuin määritellä vapauden ala ja sisältö.²¹ Arkinenkaan puhe ei tarjoa mainittavaa apua vapauden määrittelyyn.²² Ihmiset käsittävät ja muistavat kokemuksensa monin eri tavoin.

Yksi tapa määritellä vapaus on ajatella sitä kolmiona, jonka sivut ovat yhtä pitkät. Kolmion oikeaa alareunan kärkeä kutsutaan yksilölliseksi vapaudeksi. Kolmion vasemman alareunan kärkeä kutsutaan poliittiseksi vapaudeksi. Kolmion ylintä kärkeä kutsutaan oikeudelliseksi vapaudeksi. Kuvio 1 havainnollistaa tätä asiaa.

KUVIO 1. Vapauden perusulottuvuuksien kolmio

Vapauden ulottuvuudet ovat eritasoisia, mutta ne muodostavat kokonaisuuden, joka auttaa määrittelemään vapautta ja tulkitsemaan vapauden moni-

ulotteisuutta ja monimutkaisuutta. Nämä ulottuvuudet ovat kehittyneet eri aikoina eri tavalla eikä niitä ole aina osattu liittää yhteen. Niistä muodostuu kuitenkin kokonaisuus, jota voidaan luonnehtia liberalismiin klassiseksi vapauskäsitteeksi.

Yksilöllinen vapaus

Yksilöllinen vapaus voidaan määritellä ihmisen mahdollisuudeksi toimia ja ilmaista ajatuksensa oman harkintansa, tahtonsa ja kykynsä mukaan. Hayek luonnehtii yksilöllistä vapautta sisäiseksi, subjektiiviseksi ja metafyyksiseksi vapaudeksi.²³ Patterson kutsuu tätä todelliseksi vapaudeksi.²⁴ Mueller kutsuu sitä yksilön itsemääräämisoikeuden mahdollistavaksi vapaudeksi.²⁵

Jokaiselle ihmiselle todellinen vapaus on sitä, että hän voi päättää ja toimia oman mielensä mukaisesti. Hän on perillä omista mahdollisuuksistaan ja niiden toteuttamisen kannalta välttämättömistä tiedoista, taidoista ja valmiuksista. Hän tietää mitä haluaa saavuttaa ja kuinka hän siitä suoriutuu. Hän tuntee, oivaltaa, tulkitsee ja tekee asioita omalla ainutlaatuisella tavallaan ja se erottaa hänet muista.

Ihminen ei ole vapaa, jos joku estää tai kieltää häntä tekemästä asioita, joita hän haluaisi tehdä. Hän ei ole vapaa, jos joku pakottaa hänet tekemään muuta kuin hän haluaisi. Hän ei ole vapaa, jos joku sanelee hänelle mitä hänen on asioista ajateltava tai kuinka ne on tulkittava ja muistettava. Näillä kriteereillä esimerkiksi orjuutta ja suomalaista torpparijärjestelmää voidaan pitää eriasteisina yksilöllisen vapauden rajoitteina.

Vapaa tahto, joka on käsitteenä hyvin pulmallinen, on yksilöllisen vapauden peruskivi. Ihminen ei voi olla ihminen, jos hänellä ei oleteta olevan vapaata tahtoa tai se on häneltä riistetty. Ihminen ei myöskään voi olla vapaa, jos hänellä ei ole mahdollisuutta vapaaseen tahtoon. On mahdollista olettaa, että ihmisellä on vapaa tahto huolimatta siitä, että hän ei syystä tai toisesta halua tai voi sitä käyttää.

Hayekin mukaan yksilöllisen vapauden vastakohta ei ole toisten harjoittama määräys- ja pakkovalta, vaan ihmisen omat tunteet, moraalinen heikkous ja tiedon rajallisuus.²⁶ Joutuessaan intohimojensa vangiksi hänellä on yhtä vähän vapautta kuin ollessaan toisten tahdon alaisena.²⁷ Sanonta *tieto on valtaa* tarkoittaa, että ihminen pystyy vastustamaan houkutusta ottaa riskejä moraalin alueella ja että taikausko ja tietämättömyys eivät ohjaa hänen valintojaan.²⁸ Ihminen voi itse vaarantaa omilla valinnoillaan oman henkilökohtaisen vapautensa.

Henkilökohtaista vapautta ja vapaata tahtoa ei voida vähätellä vetoamalla siihen, että jokaisessa yhteiskunnassa on erilaisia ihmisiä, jotka eivät pysty huolehtimaan itsestään ja joista toisten on siksi huolehdittava. On järkevää ajatella, että esimerkiksi pienillä lapsilla ja toimintakykynsä menettäneillä sairailta, vanhuksilla ja vammaisilla on oma yksilöllinen tahtonsa. Jos heistä vastaavat ihmiset tämän unohtavat, on todennäköistä, että se johtaa aikaa myöten välinpitämättömään ja epäinhimilliseen kohteluun.

Henkilökohtainen vapaus ja vapaa tahto tulkitaan usein oikeuksiksi, jotka antavat ihmisten toimia piittaamatta kanssaihmisistään. Tämä täysin virheellinen käsitys on keskeisiä syitä siihen, miksi ihmiset vieroksuvat vapautta yhteiskunnallisena ihanteena.²⁹ Henkilökohtainen vapaus ei ole vain oikeus, vaan se sisältää myös velvollisuudet. Oikeuksia ei voi olla ilman velvollisuuksia eikä velvollisuuksia ilman oikeuksia. On kohtalokasta erottaa nämä kaksi asiaa toisistaan.

Puhe henkilökohtaisesta vapaudesta nostaa ihmisten mieliin ajatuksen yksilöstä, joka toimii yksin ja selviytyy tavoitteistaan muiden apuun ja tukeen turvautumatta. Tämä ajatus, jonka mukaan jotkut ihmiset ovat kaikkivoipaisia ja muista täysin riippumattomia, on monien mielestä hyvin pulmallinen ja jopa pelottava. Kuvaus ei kuitenkaan vastaa todellisuutta. Kukaan ei selviydy yksin ilman muiden myötämielisyyttä. Jokaisen on suostuttava vapaaehtoiseen yhteistyöhön toisten kanssa tavoitteittensa ja pyrkimystensä edistämiseksi.³⁰

Henkilökohtainen vapaus on mahdollista vain vapaaehtoisessa ja molempia osapuolia hyödyttävässä yhteistyössä - koordinaatiossa.³¹ Henkilökohtaisen vapauden käytöllä on tarkat rajansa. Kukaan ei saa käyttää vilppiä, pakkoa eikä väkivaltaa toisia kohtaan omia tavoitteitaan edistäessään.³² Näistä rajoitteista seuraa, että henkilökohtaisen vapauden käyttö on pääsääntöisesti vapaaehtoista.

Historian kulussa ihmisillä on ollut eri yhteiskunnissa vähäiset tai jopa olemattomat mahdollisuudet omaan henkilökohtaiseen vapauteensa. Valtaa käyttävä vähemmistö on sanellut ihmisten suurelle enemmistölle sen aseman, paikan, mahdollisuudet ja elannon. Enemmistöllä ei ole ollut mainittavia mahdollisuuksia kyseenalaistaa harvojen tahtoa eikä välttyä siltä. Tällä seikalla on vakavat seuraukset yhteiskunnassa.

Yhteiskunnalliset olosuhteet opettavat ihmisille selviytymisen ja häviämisen lain. Kun he huomaavat, että vilpillä, pakolla ja väkivallalla saa tahtonsa läpi, he soveltavat oppimaansa sen sijaan, että tyytyisivät asemaansa ja kääntäisivät toisen posken vastustajilleen. Tämä auttaa ymmärtämään miksi vapaudella ei ole ollut mainittavaa sijaa historiallisessa kehityksessä ja miksi vapaudettomuuden kulttuuria on hyvin vaikea murtaa.

Yhteiskunnissa, joissa vapaudelle on annettu tilaa, ihmiset ovat tukeutuneet vapaaehtoiseen yhteistyöhön, välttäneet vilppiä, pakkoa ja väkivaltaa ja luoneet taloudellista vaurautta ja vakautta. Näiden yhteiskuntien lukumäärä on ollut aina vähäinen verrattuna vapautta väheksyviin maihin.

Poliittinen vapaus

Poliittinen vapaus viittaa niihin erilaisiin institutionaalisiin järjestelyihin, joiden avulla kansalaiset päättävät heitä yhteisesti sitovista asioista ja käytännöistä.³³ Nämä järjestelyt, joita yleisesti luonnehditaan demokratiaksi, ovat kehittyneet nykyiseen muotoonsa hyvin pitkän ajan kuluessa.³⁴ Liberaalismin näkökulmasta monet eri tekijät ovat vaikuttaneet sen kehitykseen.

Ensimmäinen tekijä, joka on luonut poliittisen vapauden kysynnän, on paikallinen itsevalta. Euroopassa on ollut tällaisia pieniä ja itsenäisiä alueyhteisöjä - enklaaveja - aina 1800-luvulle saakka. Saksaa puhuvilla alueilla on ollut lukemattomia kuninkaiden, prinssien, kreivien, herttuoiden ja piispojen hallitsemia alueita. Näiden alueiden lukumäärä on ollut huomattava. Kun Saksan keisarikunta perustettiin vuonna 1871, se muodostui neljästä kuningaskunnasta, neljästä suuriruhtinaskunnasta, neljästätoista vähäisestä ruhtinaskunnasta, kolmesta itsenäisestä Hansa-kaupungista ja valloitetusta Elsass-Lothringenin maakunnasta.

Saksa ei ollut poikkeus Euroopassa. Esimerkiksi Ranska on muodostunut samanlaisista palasista kuin Saksa. Se jakaantui vielä 1800-luvulla varsinaiseen Ranskaan ja vieraisiin maakuntiin, joiden asukkaat eri puolilla maata puhuivat omaa murrettaan.³⁵ Tilanne oli samanlainen myös Italiassa ja Espanjassa 1800-luvulla.

Nämä minivaltiot olivat itsevaltaisesti ja mielivaltaisesti hallittuja. Niiden hallitsijat kohtelivat asukkaitaan kuin karjaa ja tapattivat heitä väkivaltaisissa kahakoissa ja sodissa uutta maata vallatessaan tai omaansa puolustaessaan.³⁶ Asukkaiden osana oli nurkumatta maksaa veroja tai tehdä työtä tai suoriutua molemmista. Hallitsijat vaativat tietulleja maittensa läpi matkaavilta.³⁷ Nämä maksut saattoivat olla niin suuria, että ne tyrehdyttivät matkustamisen lähes kokonaan.³⁸ Nykykielellä luonnehdittuna nämä enklaavit olivat hyvin epädemokraattisia ja protektionistisia.

Vapautta puolustavat liberaalit asettivat kyseenalaisiksi itsevaltaisten minivaltioiden – enklaavien – toiminnan ja sitä ohjaavat periaatteet.³⁹ He osoittivat, että niiden johtajat hankkivat varallisuutensa valloittamalla maita ja ihmisiä.⁴⁰ Kaupan vapaus ja vapaaehtoinen vaihdanta oli hallitsijoille vierasta. Liberaalit ovat siksi suhtautuneet dogmaattisen kielteisesti kaikkien valtioiden mieli-, pakko- ja väkivallan menetelmiin. Liberaalien tavoitteena oli rajoittaa poliittisten päättäjien mahdollisuuksia käyttää valtaoikeuksiaan mielivaltaisiin tarkoituksiin.

Toinen poliittisen vapauden kysyntään olennaisesti vaikuttanut tekijä on keskitetty valtiollinen itsevalta. Valtiot ovat olleet kautta historian hyvin itsevaltaisesti hallittuja. Poliittinen valta on siirtynyt perimällä eikä kansalaisten valitsemana. Hallitsijat - kuninkaat, keisarit ja tsaarit - ovat pitäneet ihmisiä alamaisinaan, joita heillä oli oikeus käsitellä mielensä mukaisesti. Mini-valtioiden hallitsijoiden tapaan myös he hankkivat varallisuuttaan valloittamalla.

Historiallisesti erilaiset poliittisen ja sotilaallisen vallan keskittymät, joita kutsutaan valtioiksi, ovat olleet suhteellisen pienten ryhmien hallitsemia. Ne ovat hankkineet ja menettäneet valtansa väkivalloin. Historialliset tosiseikat tukevat ajatusta valtioista väkivallan synnyttäminä.⁴¹ Sodat ovat synnyttäneet valtiot ja luoneet maaperän niissä joko yksinvallalle tai harvainvallalle. On virheellistä olettaa, että ihmiset olisivat sallineet kaiken tapahtuvan vapaaehtoisesti.

Liberaalit olivat ensimmäisinä vastustamassa yksinvaltaisia ja mielivaltaisesti hallittuja valtioita. He vastustivat kaikkea väkivaltaa ja sotaa, joihin valtiot turvautuivat sisäisesti ja ulkoisesti.⁴² He vastustivat itsevaltaista hallitsemistapaa ja vaativat sen syrjäyttämistä demokratialla. He halusivat, että kansa saa valita hallitsijansa ja vaihtaa heitä mielensä mukaan.⁴³

Poliittinen vapaus demokratiana on se keino, jonka avulla kansanvaltaa voidaan vahvistaa ja valtioiden välistä protektionismia torjua. Poliittiseen vapauteen ei sisälly miekkaa eikä väkivallan uhkaa muita kansoja kohtaan, koska poliittinen vapaus on tyrannian vastavoima.⁴⁴ Vapaus on yhtä aikaa sekä kansallista että yleismaailmallista.

Tästä näkökulmasta vapauden periaate on hyvin kumouksellinen, koska sen tehtävänä on purkaa rauhanomaisin - pasifistisin - keinoin kaikki vapauden rajoitteet kansakunnan sisällä ja kansakuntien välillä. Liberaalissa ajattelussa poliittisen vapauden periaate on läpikotaisin rauhaa rakentava ja ylläpitävä ja rauhan tae on demokratia.⁴⁵

Kansallisvaltioiden synty ja kehitys on kolmas tekijä, joka on vaikuttanut poliittisen vapauden kysyntään. Kansat, joilla ei ole ollut itsemääräämisoikeutta, ovat halunneet saada itselleen oman valtion. Ensimmäinen uusi eli moderni valtio oli 1700-luvun loppupuolella perustettu Yhdysvallat.⁴⁶ Sen jälkeen on syntynyt jatkuvasti uusia valtioita, joissa kansat voivat harjoittaa itsemääräämisoikeuttaan valitsemillaan enemmän tai vähemmän demokraattisilla käytännöillään. Liberaalit ajattelijat ovat tukeneet johdonmukaisesti kansojen itsemääräämisoikeutta, koska he ovat uskoneet sen edistävän valtioiden sisäistä turvallisuutta ja kansainvälistä rauhaa.

Poliittisen vapauden ideana on mahdollistaa ihmisten henkilökohtainen vapaus, tarjota heille mahdollisuus osallistua demokraattiseen prosessiin ja luoda perusta kansalliselle itsemääräämisoikeudelle. Se rakentaa maaperän myös oikeudelliselle vapaudelle. Liberaalien ajatus vapauden vaurautta luovasta rauhanomaisesta kehityksestä ei ole kuitenkaan aina toteutunut.

Demokraattisin keinoin hankittua valtaa voidaan käyttää samoissa tarkoituksissa kuin minivaltioiden prinssit ja valtioista vastaavat kuninkaat sitä käyttivät. He eivät kunnioittaneet demokratian pelisääntöjä. Vallassa olevat johtajat toimivat mielivaltaisesti harjoittamalla positiivista ja negatiivista diskriminaatiota ja sortamalla väkivaltaisesti vastustajiaan. He kävivät myös sotia muita valtioita vastaan.

Liberalismista ei ollut rajoittamaan eikä estämään poliittista mieli-, pakko- ja väkivaltaa. Liberalismia ei siitä voida kuitenkaan syyttää, koska se on jäänyt lähes aina yksin puolustamaan käsityksiään poliittisesta vapaudesta, demokratiasta. Poliittiset johtajat ovat yleensä suosineet liberalismiin vastaisia ajattelutapoja ja käytäntöjä.⁴⁷

Oikeudellinen vapaus –vapaus lain viitekehyksessä

Oikeudellinen vapaus määritellään vapaudeksi lain tarjoamassa viitekehyksessä. Vapaus on siten riippuvainen lainsäädännöstä, koska se määrittää ih-

misten vapauden rajat eri asioissa. Tätä tapaa ajatella vapautta ovat huomattavat liberaalit ajattelijat tukeneet kautta aikain.⁴⁸ Vapautta koskevassa keskustelussa tähän käsitykseen vapaudesta on kiinnitetty yllättävän vähän huomiota ja siksi se on ymmärretty usein väärin.

Kun vapaus ymmärretään lainsäädännön luomaksi tai tarjoamaksi alueeksi, ollaan tekemisissä pakkovalan (coercion) kanssa. Pakkovalta on vapauden vastavoima ja vapauden määrää rajoittava voima. Esimerkiksi Hayekin mukaan tämä on järkevä tapa yrittää ymmärtää vapauden alaa ja määrää yhteiskunnassa.⁴⁹ Tämä käsitys on johdettavissa liberalismiin tavasta ajatella valtiota ja yhteiskuntaa.

Liberalismi määrittelee valtion pakkovaltaa monopolioikeudella harjoitettavaksi instituutioksi.⁵⁰ Liberalismi pitää pienempänä pahana antaa valtiolle yksinoikeus pakkovalan käyttöön kuin sallia se kaikille halukkaille. Liberaalit ajattelijat eivät pidä ihmisiä enkeleinä, jotka toimivat aina oikein ja korjaavat pyydettyä toimintaansa. Ilman pakkovaltaa valtio ja yhteiskunta olisivat voimattomia niiden ihmisten edessä, jotka valitsevat vilpin, pakon ja väkivallan vapaaehtoisen vaihdannan sijasta.

Liberalismi ymmärtää yhteiskunnan valtavana, vapaaehtoista yhteistoimintaa - työnjakoa - harjoittavana ja koordinoivana prosessina.⁵¹ Työnjako on ihmisen ja yhteiskunnan kehityksen perusta.⁵² Ollakseen ihmisille hyödyllistä työnjaon on oltava vapaaehtoista, ei paktoon perustuvaa. Valtion, jolla on yhteiskunnassa ainoana pakkovalan käytön monopoli, tehtävänä on edistää vapaaehtoista vaihdantaa ja suojella sitä erilaisilta pakkovalan yrityksiltä, joita aina jotkut ihmiset päättävät käyttää.

Edellä sanotun perusteella vapauden ja pakkovalan välinen suhde määräytyy lainsäädännössä. Ihmiset voivat olla vapaita siinä määrin kuin lainsäädäntö sen heille sallii. Kun vapaus on riippuvainen lainsäädännöstä, vapautta ei voida rinnastaa yksilön omiin tulkintoihin elämästään (olosuhteet rajoittavat vapauttani), taloudelliseen vaurauteen (en ole vapaa, koska minulla ei ole

varallisuutta hankkia elantoa itselleni) eikä hankittuun valta-asemaan (en ole vapaa, koska minulla ei ole valtaa) kuten valitettavan usein tehdään.⁵³

Vapaus lainsäädännön ja pakkovalan määrittelemissä rajoissa on kestävä tapa ymmärtää sitä. Ihminen, joka haluaa olla erinomainen laulaja ilman laulutoa tai taitelija ilman kyvykkyyttä, voi kokea, että hän ei ole vapaa tekemään sitä, mitä hän pohjimmiltaan haluaisi. Käsitteestään huolimatta hän on kuitenkin oikeudellisesti vapaa. Ihminen, joka ei pysty fyysisten ominaisuuksiensa vuoksi juoksemaan yhtä nopeasti kuin ystävänsä, voi kokea, että hän ei ole vapaa. Tästä huolimatta hän on oikeudellisesti vapaa. Ihminen voi olla sitä mieltä, että hän ei ole vapaa, koska hänellä ei ole varaa matkustaa ulkomaille eikä ostaa haluamaansa taloa. Tässäkin tilanteessa hän on oikeudellisesti vapaa.

Kun vapaus on riippuvainen lainsäädännöstä, se on aina jossain määrin suhteellista. Vapauden yhteiskunnalliset rajat määräytyvät siitä, kuinka lainsäätäjät käsittelevät pakkovaltaa. Lakien avulla on mahdollista vähentää ja lisätä viranomaisten oikeuksia käyttää pakkovaltaa erilaisissa tarkoituksissa.⁵⁴ Lakien avulla lainsäätäjät voivat vähentää pakkovaltaa ihmisten välisistä moninaisista suhteista.

Vapaus saa siten todellisen merkityksensä siitä tavasta, jolla lainsäädännössä käsitellään vapauden ja pakkovalan keskinäisiä suhteita. Vapaus lisääntyy, kun lait estävät viranomaisia käyttämästä pakkovaltaa omissa tarkoituksissaan. Vapaus laajenee, kun lait estävät kansalaisia turvautumasta pakkovaltaan keskinäisissä suhteissaan. Lait ovat vapautta vahvistavia, kun ihmiset voivat olla perillä siitä, millaisia seurauksia pakkovalan käytöllä on heille.

Ihminen ei ole vapaa, jos viranomaiset voivat lakeihin vedoten estää häntä harjoittamasta ammattiaan, valitsemasta asuinpaikkaansa ja elämäntyyliään, ilmaisemasta mielipidettään ja ohjata hänet tekemään asioita, joita hän ei tekisi, jos hän saisi itse päättää. Ihminen ei ole vapaa, jos lait määräävät kuinka hänen on varansa käytettävä ja mitä asioita hänen on kulutettava. Vapaus

vähenee, kun ihmiset voivat ratkoa keskinäisiä suhteitaan vilpillä, pakolla ja väkivallalla viranomaisten estämättä.

Ranskalaisen Frederick Bastiatin (1801-1850) kirja *The Law* on yksi parhaisista lain ja vapauden keskinäistä suhdetta käsittelevistä kirjoista. Kirja on suppea, mutta se on kestänyt ajan paineet, ei vähiten siksi, että kaikilla hallitsijoilla on taipumus käyttää lakia mielivaltaisiin tarkoituksiin. Hänen mukaansa vähemmistö voi lain avulla pakottaa enemmistön taipumaan tahtonsa.⁵⁵ Näin toimittiin esimerkiksi sosialistisissa maissa. Toinen mahdollisuus on se, että vaihtuvilla enemmistöillä on oikeus ajaa lainsäädännöllä omia intressejään.⁵⁶ Näin toimitaan moderneissa demokratioissa.

Rajoitetun ja yleisen oikeudellisen mielivallan vaihtoehto on, että kukaan ei voi käyttää lakia omiin tarkoituksiinsa.⁵⁷ Kun näin tapahtuu, lainsäädäntö tukee oikeudenmukaisuutta, rauhaa, järjestystä, vakautta ja harmoniaa. Juuri tähän tarkoitukseen lainsäädäntö on Bastiatin mukaan tarkoitettu.

KAKSI VAPAUTTA

Isaiah Berlin on aikamme arvostetuimpia liberalistisia ajattelijoita. Hänen kirjoituksensa *Kaksi vapauden käsitettä*, jonka hän esitti virkaanastujaisluennossaan vuonna 1957, on yksi merkittävimmistä vapautta käsittelevistä esityksistä 1900-luvulla.⁵⁸ Vapautta ei ole mahdollista käsitellä viittaamatta hänen näkemyksiinsä asiasta.

Berlinin kaksi vapautta ovat negatiivinen ja positiivinen vapaus. Ne ovat samanaikaisia vapauksia, joiden välistä suhdetta arvioidaan ja muokataan jatkuvasti lakeja säädettäessä. Berlinin mukaan negatiivisessa vapaudessa on kysymys seuraavasta ongelmasta:

Mikä on se alue, jolla subjekti - ihminen tai ihmisryhmä - saa tai subjektin tulee saada toimia tai olla, niin kuin se itse haluaa, muiden ihmisten siihen puuttumatta?⁵⁹

Vastaavasti positiivisessa vapaudessa on kysymys seuraavasta ongelmasta:

Mikä tai kuka on se hallinnan tai asioihin puuttumisen lähde, joka voi määrätä jonkun olemaan tai tekemään jotain nimenomaista eikä jotain muuta?⁶⁰

Berlinin mukaan kysymykset ovat selvästi erilaiset, vaikka niihin annetut vastaukset voivat mennä limittäin. Limittäisyydestä johtuen olennaista on huomata, että kun kysymyksistä esitetään toinen, on myös esitettävä toinen kysymys ja niihin annettuja vastauksia on arvioitava samanaikaisesti lain-säädännössä.

Negatiivisesta vapaudesta puhuessaan Berlin on samaa mieltä kuin klassiset englantilaiset filosofit, joiden mukaan vapaus ei voi olla koskaan rajoittamatonta. Jos ihmisillä olisi täydellinen vapaus, he voisivat puuttua rajoituksitta toistensa tekemisiin, joka teko johtaisi väistämättä yhteiskunnalliseen sekasortoon, jonka vallitessa ihmisten perustarpeet jäisivät tyydyttämättä ja vahvat tukahduttaisivat heikkojen vapauden.⁶¹ Berlinin mukaan englantilaisfilosofit ymmärsivät, että ihmisillä on monia erilaisia arvoja, tavoitteita ja pyrkimyksiä, joita on hyvin vaikeaa tai jopa mahdotonta sovittaa yhteen ja joille he siitä huolimatta antoivat suuren arvon. Tämän vuoksi:

...he suostuivat tinkimään vapauden vaatimuksista paitsi muiden arvojen myös vapauden itsensä hyväksi. Ilman tällaista rajoitusta ei nimittäin ollut mahdollista luoda sellaista yhteisöä, jonka he näkivät suotavaksi. Tämän perusteella englantilaisklassikot totesivat, että ihmisen vapaan toiminnan aluetta täytyy kaventaa laein.⁶²

Paradoksaalisesti liberaalissa ajattelussa ihmisten vapaus on lakien rajoittamaa vapautta. Ihmiset eivät voi olla täysin vapaita, vaan heidän on luovuttava osasta vapauttaan säilyttääkseen lopun siitä.⁶³ Tässä lakien rajoittamassa vapaudessa on kuitenkin alue, negatiivisen vapauden alue, jota Berlin luonnehtii henkilökohtaisen vapauden vähimmäisalueeksi ja jolla ihminen voi olla vapaa. Tällä vapauden alueella ihmiset voivat kehittää luontaisia kykyjään ja edistää hyvinä pitamiään asioita.

Negatiivinen vapaus tarjoaa ihmisille yksityiselämän alueen erottamalla sen julkisen vallan vaikutusalueesta.⁶⁴ Näiden kahden alueen välisestä rajanvedosta käydään jatkuvaa kiistaa. Ongelmaan ei ole olemassa helppoja ratkaisuja, vaikka ne ovat poliittisesti usein suosittuja. Kuinka paljon vapautta on ihmisille suotava heidän omia arvojaan, päämääriään ja elämäntapojaan koskevissa asioissa? Milloin ja millaisin keinoin on oikeutettua puuttua heidän valintoihinsa? Kuinka voidaan vakuuttua siitä, että puuttuminen on ihmisen perimmäisten etujen mukaista?

Lainsäädännössä usein esiintyvä ajatus, jonka mukaan on olemassa vain yksi oikea elämisen tapa, on hyvin etäinen liberalismille, koska se sallii viisaiden pakottaa kypsymättömät, oppimattomat ja lyhytnäköiset ihmiset omaksumaan sen heidän oman vapautensa nimessä. Berlin varoittaa tästä tilanteesta:

Kehitettäessä rationalistista argumenttia, johon sisältyy oletus yhdestä ainoasta oikeasta ratkaisusta, on siis edetty yksilön vastuuta ja itsensä täydellistämistä korostavasta eettisestä opista vaatimukseen autoritaarisesta valtiosta, jossa totellaan platonilaisten holhoojien muodostaman eliitin käskyjä.⁶⁵

Negatiivisen vapauden vaatimus on Berlinille aidompi ja humanimpi kuin niiden ihmisten päämäärät, jotka etsivät suurista, ankarista säännönmukaisuuksista ja autoritaarisista järjestelmistä yhteiskuntaluokkia, kansoja tai koko yhteiskuntaa koskevaa itsensä hallitsemisen positiivista ihannetta.⁶⁶ Pluralismi on hänen mukaansa muita aidompi ihanne, koska siihen sisältyy sen tosiasian tunnustaminen, että ihmisillä on useita päämääriä, jotka eivät ole yhteismitallisia ja jotka jatkuvasti kilpailevat keskenään.⁶⁷

Positiivisen vapauden tulkinta perustuu Berlinin mukaan ihmisten toiveisiin olla oma herransa. Tätä tavoitetta he eivät voi kuitenkaan hänen mielestään toteuttaa yleisen kurjuuden ja räikeän eriarvoisuuden olosuhteissa. Hädänalaisia pilkataan, jos lukutaidottomille, aliravituille ja sairaille tuotetaan poliittisia oikeuksia ja takuita, jotka turvaavat heitä valtion väliintuloilta.⁶⁸ He tarvitsevat ravintoa, koulutusta, sairaanhoitoa ja työtä, ennen kuin he voivat hyödyntää henkilökohtaisen vapautensa laajentumista ja siihen sisältyviä mahdollisuuksia.

Positiivista vapautta on luonnehdittu vapaudeksi johonkin, jolloin sillä tarkoitetaan julkisen vallan erilaisia toimenpiteitä hädässä ja puutteessa olevien auttamiseksi ja heidän asemansa korjaamiseksi. Näissä tarkoituksissa positiivinen vapaus näyttää tarjoavan alati etenevän ja laajenevan tien erilaisille

julkisille toimenpiteille. Berlin muistuttaa kuitenkin positiivisen vapauden liian suoraviivaisista tulkinnoista.

Berlinin mukaan on kyseenalaista, jos julkiset viranomaiset uskovat tietävänsä parhaiten ihmisten toiveet ja tarpeet, joita he tyydyttävät. Näin tehdessään viranomaiset voivat jättää selvittämättä ihmisten omat toiveet ja saavat siten oikeuden ohjata heitä sen tietämyksen perusteella, joka heillä on ihmisten päämääristä. Tällainen käytäntö muuttaa positiivisen vapauden huomaamatta pakoksi. Sen omaksuminen julkisessa hallinnossa johtaa siihen, että vapaus saadaan tarkoittamaan aivan mitä tahansa vapautta muokkaavat viranomaiset haluavat.⁶⁹

Positiiviseen vapauteen liittyvä toinen ongelma on, kuinka auttaminen voidaan järjestää niin, että se ei vähennä vapauden määrää yhteiskunnassa. Yhteiskunta, jossa yhden tai muutaman vapaus edellyttää monien elämistä kurjuudessa, on Berlinin mukaan epäoikeudenmukainen ja moraaliton. Vapaus vähenee kuitenkin absoluuttisesti, kun ihmiset yrittävät korjata tilannetta omaa vapauttaan rajoittamalla. Uhrautuminen ei enennä uhrattavaa eli vapautta, vaikka tarve uhrautua olisi kuinka suuri tahansa. Kysymys on siten siitä, kuinka ihmisten elinolosuhteita voidaan korjata aiheuttamatta vahinkoa vapaudelle.

VAPAUS JA TASA-ARVO

Tasa-arvon merkitys

Juuri päättynyttä 1900-lukua on mahdollista perustellusti kutsua enemmän tasa-arvon kuin vapauden vuosisadaksi. Ranskan vallankumouksen kolmesta arvosta, jotka ovat vapaus, veljeys ja tasa-arvo, jälkimmäinen on hallinnut ihmisten mieliä voimakkaammin kuin kaksi edellistä. Kommunismi ja sosialismi sekä hyvinvointivaltio niiden modernina johdannaisena ovat edistäneet tasa-arvoa ns. ensimmäisenä yhteiskunnallisena periaatteena, josta kaikki muu on mahdollista johtaa.

Tasa-arvo on innostanut ja kannustanut ihmisiä toimimaan paremman yhteiskunnan ja maailman puolesta. Sen edistämiseksi on pidetty oikeana luopua muista arvoista lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Se on tehnyt demokratias- ta tasa-arvon edistäjän ja luonut julkiseen hallintoon kulttuurin, jossa asiantuntijoiden tehtävänä on päättää keinoista valitun päämäärän toteuttamiseksi. Kun kaikki poliittiset ja moraaliset kysymykset on näin muutettu teknisiksi luonteeltaan, eri alojen asiantuntijat saavat valtaa, joka alistaa aikaa myöten poliittiset päättäjät ja tarjoaa kansalaisille kuulijan ja hyväksyjän osan yhteiskunnallisessa keskustelussa ja väittelyssä.

Tasa-arvo ja vapaus eivät ole toistensa vastavoimia, vaan ne kytkeytyvät toisiinsa. On siis väärin ajatella, vaikka usein juuri niin tehdään, että niistä on toinen valittava ja toinen hylättävä. Hämmennys johtuu mm. siitä, että huomio on tapana kohdistaa vain yhteen arvoon sen sijaan, että tarkasteltaisiin arvojen keskinäisiä suhteita ja liittymäkohtia. Toinen hämmennyksen syy on, että tasa-arvo jää määrittelemättä, jolloin jokainen voi ymmärtää sen mielen- sä mukaisesti.

Luontainen tasa-arvo

Liberalismi puolustaa käsitystä ihmisten luontaisesta - sosiaalisesta - tasa-arvosta, koska kaikki ihmisten väliset erot ovat tilapäisiä ja jatkuvasti muuttuvia. Ihmiset ovat tasa-arvoisia, vaikka he eroavat toisistaan luonteenpiirteittensä, taitojensa ja kykyjensä suhteen. He ovat tasa-arvoisia, vaikka he vastaavat erilaisista tehtävistä ja ovat erilaisissa auktoriteettiasemissa yhteiskunnassa. He ovat tasa-arvoisia, vaikka he eroavat toisistaan rodullisesti, uskonnollisesti ja sosioekonomisesti. Luontaista tasa-arvoa voidaan kutsua myös ontologiseksi tasa-arvoksi, koska ihmiset ovat eroistaan huolimatta ihmisiä.

Liberalismi puolustaa luontaista tasa-arvoa kahdella argumentilla, joista ensimmäinen liittyy työnjakoon markkinoiden vapaaehtoisessa vaihdannassa. Koska jokainen tarvitsee tarpeittensa ja halujensa tyydyttämisessä monien myötävaikutusta, työnjaossa jokainen toimija on yhtä arvokas ja välttämätön. Siksi heitä on pidettävä luontaisesti tasa-arvoisina, vaikka heidän tehtävänsä, oikeutensa ja velvollisuutensa eroavat toisistaan. Vapaaehtoinen työnjako on valtava luontaista tasa-arvoa luova ja ylläpitävä prosessi.

Luontaisen tasa-arvon toinen argumentti on liberalismiin kielteinen asenne kaikkia niitä yrityksiä kohtaan, joilla ihmisiä arvotetaan ja luokitellaan hierarkkisesti. Tästä syystä liberalismi suhtautuu kriittisesti aristokratiaan ja meritokratiaan, mutta myös professionalismin kärjekkäimpiin muotoihin. Liberalismin mukaan lakisäätteiset etuoikeudet – privilegit – rikkovat luontaista tasa-arvoa. Vaikka ihmiset eroavat toisistaan tulojen, kulutustottumusten ja elämäntyylien perusteella, heitä ei voi luokitella paremmuusjärjestykseen niiden perusteella.

Luontainen tasa-arvo on inhimillisyyden ja humanismin kova ydin, jota jokainen kantaa sisällään ja johon jokaisen on otettava kantaa päivittäin eri tilanteissa. Valitettavasti on ihmisiä, jotka eivät pysty vastustamaan kiusausta asettua toisten yläpuolelle ja kohdella muita itseään huonompina. Luontaisen

tasa-arvon kirkastamisessa ja puolustamisessa liberalismi luottaa tieteessä ja julkisessa sanassa käytävään keskusteluun ja väittelyyn.⁷⁰ Olisi toivottavaa, että työnjaon kehittyessä yhä monipuolisemmaksi ja monimutkaisemmaksi ihmiset oppisivat ymmärtämään keskinäisen riippuvuutensa ja arvostamaan ja kunnioittamaan toistensa erilaisuutta.

Mahdollisuuksien tasa-arvo

Liberalismi puolustaa mahdollisuuksien tasa-arvoa, joka kytkee ihmiset ja julkisen vallan yhteen. Mahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen edellyttää julkiselta vallalta aktiivista valppautta ja toimintaa ihmisten mahdollisuuksia rajoittavien tekijöiden tunnistamiseksi ja minimoimiseksi. Ajatus, jonka mukaan liberaalia politiikkaa harjoittava valtio olisi passiivinen, ei siten pidä paikkaansa.

Mahdollisuuksien tasa-arvoa rajoittavat monet eri tekijät, joista keskeisimmät ovat lainsäädännöllä voimaan saatettuja privilegioita. Orjuus oli aikoinaan mahdollisuuksien tasa-arvon rajoite.⁷¹ Vaatimus, jonka mukaan kaikkien ammattien on oltava kaikkien kyvykkäiden ja halukkaiden tavoiteltavissa, on peräisin Ranskan vallankumouksesta.⁷² Synnyinsäätö, uskonto, kansallisuus, sukupuoli eikä mikään muukaan epäolennainen tekijä saa rajoittaa ihmisten valintoja ammatin ja asuinpaikan valinnassa, yritystoiminnan käynnistämässä, poliittisen puolueen tai yhdistyksen perustamisessa, elintapojen valinnassa ja ajatusten ilmaisemisessa.

Privilegiot ovat valtion lainsäädännöllä voimaan saattamia positiivisia tai negatiivisia mahdollisuuksien tasa-arvon rajoitteita.⁷³ Positiivinen privilegio on etu tai hyöty, jonka valtio antaa yleensä joillekin harvoille, mutta ei kaikille. Negatiivinen privilegio on haitta tai kustannus, jonka julkinen valta säättää joillekin, mahdollisesti jopa hyvin monille, mutta ei kuitenkaan kaikille. Positiiviset ja negatiiviset privilegit ovat hyvin yleisiä jokaisessa maassa, koska valtiolta haetaan taloudellista apua, tukea ja suojaa monille erilaisille yksityisille intresseille yleisen edun nimissä.

De Soto yritti ymmärtää miksi kolmannessa maailmassa on köyhyyttä hyvin paljon ja löysi vastaukseksi privilegit.⁷⁴ Nämä privilegit ovat hallinnollisia määräyksiä, jotka suojelevat markkinoilla jo olevia toimijoita kilpailulta. Esimerkiksi Perussa taksiluvan saaminen kestää 26 kuukautta ja laillisen oikeuden saaminen viralliselle maalle rakennettuun taloon edellyttää 52:den eri viranomaisen 207:ää hallinnollista toimenpidettä. Filippiineillä maan ostamiseen menee 13 vuotta. Tontin laillinen rekisteröinti Egyptin autiomaalle vaatii 31 viranomaisen luvan, joiden saamiseen voi mennä 5-14 vuotta ja luvan saaminen viljelysmaalle kestää 6-11 vuotta.

Monet sosiaaliset ongelmat, kuten köyhyys, vammaisuus, syrjäytyneisyys jne., ovat mahdollisuuksien tasa-arvon rajoitteita. Siksi julkisella vallalla on oikeus auttaa näistä ongelmista kärsiviä ihmisiä. Sosiaalisten tai yhteisöllisten voimavarojen puute on myös mahdollisuuksien tasa-arvon rajoite. Julkisella vallalla on oikeus taata kansalaisilleen esimerkiksi peruskoulutus, koska ilman luku- ja kirjoitustaitoa ihmiset eivät voi toimia menestyksellisesti yhteiskunnassa.

Mahdollisuuksien tasa-arvo ei ole ristiriidassa vapauden vaatimusten kanssa. Kun tavoitteena on sosiaalisten ongelmien korjaaminen ja yhteisöllisten resurssien tarjoaminen, mahdollisuuksien tasa-arvossa on kysymys Berlinin tarkoittamasta positiivisesta vapaudesta. Kun kysymys on muiden mahdollisuutta rajoittavien tekijöiden minimoimisesta, ollaan tekemisissä Berlinin negatiivisen vapauden kanssa.

Tulosten tasa-arvo

Tulosten tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, kuinka tasa-arvoisesti ihmisten tulot ja varallisuus jakaantuvat. Koska ihmisten tulot ja varallisuus jakaantuvat epäoikeudenmukaisesti, tulosten tasa-arvon ideana on korjata tilanne oikeudenmukaiseksi. Tulosten tasa-arvo perustuu ajatukselle, että huomattavat tuloerot aiheuttavat vakavia häiriöitä kuten köyhyyttä, rikollisuutta ja levottomuutta yhteiskunnassa.

Tulosten tasa-arvo on osoittautunut hyvin suosituksi ja sitä edistetään kahdella eri käytännöllä, jotka ovat progressiivinen verotus ja kerättyjen tulojen jakaminen tulonsiirtoina ja julkisina palveluina kansalaisille. Kummatkin käytännöt ovat pulmallisia vapauden näkökulmasta. Kysymykseen, mikä on oikeudenmukainen tulojen ja varallisuuden jakaantuminen, on olemassa vain poliittisia vastauksia. Progressiivisella verotuksella kerättyjä varoja voidaan jakaa myös muille ihmisille kuin heille, joiden edulla verotusta puolustettiin. Näillä verovaroilla ylläpidetään myös julkisia palvelumonopoleja.

Yksi vakavimmista tulosten tasa-arvoon liittyvistä ongelmista on se, että tasoittamisen idea on laajentunut tuloista ja varallisuudesta myös muihin ihmisten välisiin eroihin. Tämä tarkoittaa, että tulosten tasa-arvon logiikalla on alettu tarkastella vähin eri kaikkia ihmisten välisiä eroja. Koska tavoitteena on tasa-arvo, näiden erojen tasoittamista pidetään hyväksyttävänä oikeudenmukaisen yhteiskunnan edistämiseksi. Näin meneteltäessä ihmisten välisiä luontaisia ja yleisesti hyväksyttäviä eroja yhdenmukaistetaan ja muutetaan yksiulotteisiksi.

Vapaus tasa-arvoisen yhteiskunnan edellytyksenä

Vieraillessaan Yhdysvalloissa 1830-luvulla Alexis de Tocqueville havaitsi, että maassa vallitseva vapauden henki on luonut maahan voimakkaan tasa-arvon hengen.⁷⁵ Hänen mukaansa vapaus ja tasa-arvo tukevat ja vahvistavat toisiaan. Hän kirjoittaa kannattavansa tasa-arvoa, koska se *istuttaa jokaiseen ihmiseen vaistomaisen poliittisen vapauden periaatteen*.⁷⁶

Tasa-arvo, joka tuolloin maassa vallitsi, oli mahdollisuuksien tasa-arvoa eikä tulosten tasa-arvoa.⁷⁷ Valtiossa, jossa hallitusvalta asettaa tulosten tasa-arvon mahdollisuuksien tasa-arvon tilalle, kansalaiset menettävät vapautensa ja tasa-arvonsa.⁷⁸ Maat, joissa valtiovalta on edistänyt taloudellista vapautta, tasa-arvo on itse asiassa lisääntynyt, kun taas maissa, joissa hallitukset ovat pidättäytyneet liberalisoimasta taloutta, tasa-arvo on pysynyt ennallaan tai vähentynyt.⁷⁹ James Galbraith osoittaa että tulojen ja varallisuuden tasoit-

tamiseen tähtäävä politiikka ei ole kyennyt tasoittamaan ihmisten välisiä eroja, vaan vastoin odotuksia se on pahentanut epätasa-arvoa.⁸⁰

Olettamus, jonka mukaan vapaa taloudellinen elämä ruokkisi epätasa-arvoa ja tekisi siitä yhteiskunnallisesti sietämättömän ongelman, ei näyttäisi pitävän paikkaansa. Sitä vastoin yritykset kahlita ja hallita taloudellista elämää eivät auta korjaamaan epätasa-arvoa, vaan ne pahentavat sitä. Kun yhteiskunnassa raportoidaan epätasa-arvosta, nähdään vain markkinat, mutta ei markkinoiden toimintaan vaikuttavia julkisen vallan erilaisia toimenpiteitä. Siksi niin moni pitää virheellisesti markkinoita ongelmana ja julkista valtaa ratkaisuna.

VAPAUDEN EDISTÄMINEN - OHJEITA LAINSÄÄTÄJILLE

Ajatus, että poliittinen päätöksenteko on luonnostaan demokraattista ja että demokratia lisääntyy, kun yhä useammasta asiasta päätetään poliittisessa prosessissa, on houkutteleva, mutta huomaamattoman petollinen ja vaarallinen. Siksi on todella hämmästyttävää, että demokratian kehittäjät ovat kiinnittäneet yllättävän vähän huomiota ajatukseen sisältyviin riskeihin ja vaaroihin. Se on hämmästyttävää, koska liberaalit ajattelijat ovat kiinnittäneet niihin jatkuvasti huomiota demokraattisessa prosessissa.

Vaikka Hobbes hyväksyi Aristoteleen näkemyksen, jonka mukaan *vapaus on demokratian tarkoitus tai perusta*⁸¹, perustuslain mukaan toimiva poliittinen päätöksenteko voi silti vahingoittaa ja vaarantaa vapautta.⁸² Vuonna 1776 julkaistussa *Kansojen varallisuudessa* Adam Smith tunnistaa monia eri tapoja, joilla lainsäätäjät voi heikentää ihmisten vapautta.⁸³ Vuonna 1853 kirjoittamassaan artikkelissa *Over-Legislation*⁸⁴ Spencer osoittaa kuinka poliittista päätöksentekoa voidaan käyttää vapauden vastaisesti. Frederick Bastiat osoitti vuonna 1850 julkaisemassaan pamfletissa kuinka helmikuun vallankumous vuonna 1848 muutti Ranskan lainsäädännön julmaksi pakkovallaksi.⁸⁵

Hayek muistutti kirjassaan *Tie orjuuteen*, että lainsäädännön tarjoamalla hyveillä ihmiset voidaan huomaamatta johdatella tilaan, jota hän luonnehtii orjuudeksi, josta ihmiset ovat valtaosin tietämättömiä ja jonka he hyväksyvät itselleen edullisena.⁸⁶ Lainsäätäjän lupaus kansalaisille on yhteiskunnan tarkoituksenmukainen ohjaus kohti demokraattisesti hyväksytyä tavoitetilaa. Lainsäätäjät kuvaavat lupastaan "yhteiskunnalliseksi päämääräksi", "yhteiseksi tarkoitukseksi", "yhteiseksi hyväksi", "yleiseksi eduksi" ja "yleiseksi hy-

vinvoinniksi".⁸⁷ Hayek kirjoitti kirjansa, koska hän näki näitä tarkoituksia palvelevassa lainsäädännössä samoja piirteitä kuin kansallissosialistisen Saksan lainsäädännössä.

Berlinin mukaan yksilönvapaus, alue, jolla hän voi olla oma itsensä, on ollut kautta historian harvinaisen heikoissa kantimissa.⁸⁸ Demokraattinen valta voi olla monella eri tavalla vaaraksi yksilönvapaudelle. Poliittiset päättäjät eivät ole kansa, vaikka he edustavat kansaa. Berlinin mukaan ei ole olemassa tehokkaita ja varmoja keinoja suojella kansalaisten vapautta demokraattisesti valittujen lainsäätäjien pyrkimyksiltä.

Berlin asettaa toivonsa siihen, että lainsäätäjät ymmärtävät tehtävänsä perimmäisen luonteen eettisine ja moraalisine vaatimuksineen. Hän toivoo, että lakeja ei tulkita keinoiksi poliittisesti hyväksytyjen päämäärien toteuttamiseksi, koska se muuttaa lainsäädännön keinoja koskevaksi tekniseksi valinnaksi. Kun näin tapahtuu, ihmisistä tulee persoonattomia muuttujia jatkuvasti muuttuvassa poliittisessa yhtälössä. Berlin toivoo, että lakeja säätäessään lainsäätäjät selkeyttävät omaa ihmiskuvaansa seuraavan kysymyksen avulla: Mitä jää jäljelle ihmisestä, jolta lait ovat vieneet vapauden?

On myös toinen kysymys, jota lainsäätäjien olisi hyvä miettiä ja joka on seuraava: Kuinka poliittista ja julkista valtaa on käytettävä, jotta vapauden alaa voidaan laajentaa ja pakkovallan alaa rajoittaa? Kysymyksen tärkeyttä vapaudelle ja tasa-arvolle kuvaavat seuraavat pohdinnat.

Oletetaan ensiksi, että kaikki ihmiset ovat tasa-arvoisia - samanlaisia - olennaisilta ominaisuuksiltaan ja päämääriltään. Tässä tilanteessa lainsäätäjän pitäisi kohdella heitä epätasa-arvoisesti saadakseen välttämättömät asiat hoidetuiksi yhteiskunnassa. Oletetaan seuraavaksi, että ihmiset ovat erilaisia olennaisilta ominaisuuksiltaan ja päämääriltään. Tässä tilanteessa lainsäätäjän on kohdeltava tällaisia ihmisiä mahdollisimman tasa-arvoisesti, jotta välttämättömät asiat hoituvat spontaanisti yhteiskunnassa vapaaehtoisuutta vahvistamalla ja julkista pakkoa minimoimalla.

Kun ihmiset voivat käyttää vapauttaan, erilaisuus lisääntyy yhteiskunnassa ja sen olosuhteet muuttuvat yhä monimutkaisemmiksi. Tämä kehitys vaikuttaa väistämättä lainsäädäntöön, siihen, millainen sisältö laille annetaan. Mitä monimutkaisempi yhteiskunta on, sitä haitallisempia ovat lait, jotka kohtelevat ihmisiä epätasa-arvoisesti lain edessä. Laki, joka edistää yhtä intressiä, voi vaikeuttaa joitakin toisia intressejä, joista lainsäätäjät voi olla täysin tietämätön ja joilla on huomattavasti suurempi arvo yhteiskunnalle kuin lainsäätäjän edistämällä intressillä.

Lainsäätäjät voivat kuitenkin toimia kuin entisaikain itsevaltaiset hallitsijat, jotka eivät piitanneet kansalaisten tasa-arvosta lain edessä. Tällainen toiminta on luonteeltaan hyvin mielivaltaista ja sille on tunnusomaista, että lainsäätäjät suosivat tiettyjä asioita ja vastustavat toisia asioita saattamalla voimaan ihmisiä positiivisesti tai negatiivisesti diskriminoivia sääntöjä. Antaessaan rahaa mieleisiinsä tarkoituksiin ja rajoittaessaan mielestään epätoivottavia tarkoituksia, he ovat kuin minivaltioiden ruhtinaat.

On ilmeistä, että juuri lainsäätäjien mielivaltainen toiminta vähentää inhimillisen elämän luontaista taipumusta muuttua ja erilaistua. Vastoin Herbert Marcusen⁸⁹ väittämää, jonka mukaan markkinoiden vapaus tekee ihmisistä yksiulotteisia, juuri taloudellisen elämän sääntely tarkoitushakuisilla laeilla tekee yhteiskunnasta yksiulotteisen. Koska yksiulotteisessa yhteiskunnassa ihmisten elanto riippuu vain muutamasta mahdollisuudesta, he ovat hyvin haavoittuvia. Vastaavasti lait, jotka sallivat ihmisten harjoittaa vapauttaan, tekevät yhteiskunnasta moniulotteisen, jossa ihmisten elanto on riippuvainen monista erilaisista mahdollisuuksista.

NOOTIT

JOHDANTO

- 1 Patterson 1991, s. 402.
- 2 Watkins 1948, s. 10.
- 3 Mises 1985, s. 20.
- 4 Mises 1985, s. 20.
- 5 Kianto 1994.
- 6 Llosa 2002, s. 26.
- 7 Ks. esim. Skinner 2008, s. viii, Mueller 1987, s. 6-8 ja Patterson 1991, s. 2.

VAPAUDEN HAUSTAS HISTORIA

- 8 Mueller 1987, s. 6.
- 9 Mueller 1987, s. 6.
- 10 Patterson 1991, s. 55.
- 11 Mueller 1987, s. 6.
- 12 Patterson 1991, s. 55.
- 13 Mueller 1987, s. 50-51.
- 14 Patterson 1991, s. 50-51. Pattersonin mukaan orjat olivat yleensä naisia ja lapsia, sillä vangeiksi joutuneet miehet yleensä surmattiin.
- 15 Mueller 1987, s. 51.
- 16 Ks. erityisesti Pipes 1999, s. 11 ja Pipes 2004, s. 1.
- 17 Mueller 1987, s. 8.
- 18 Pipes 2004, s. 1.
- 19 Dalberg-Acton 1985, s. 22.
- 20 Ks. erityisesti Hayek 1954.

VAPAUDEN MÄÄRITTELY

- 21 Crocker 1980, s. 1.
- 22 Patterson 1991, s. 1.
- 23 Hayek 1960, s. 15.
- 24 Patterson 1991, s. 2.
- 25 Mueller 1987, s. 2.
- 26 Hayek 1960, s. 15.
- 27 Hayek 1960, s. 15.
- 28 Hayek 1960, s. 15.
- 29 Hayek 1960, s. 15-16.
- 30 Murray 1997, s. 7.
- 31 Murray 1997, s. 7.
- 32 Murray 1997, s. 6.
- 33 Hayek 1960, s. 13.
- 34 Ks. erityisesti Dunn 2006. Hänen kirjansa kuvaa demokratian matkaa ja kehityskulkuja Antiikin Kreikasta nykypäivään.
- 35 Toivanen 2000, s. 63.
- 36 Mises 1983, s. 39.
- 37 Toivanen 2000, s. 132.
- 38 Camusso 2000, s. 37-38.
- 39 Mises 1983, s. 31.
- 40 Mises 1983, s. 32.
- 41 Ks. esim. Oppenheimer 1997.

-
- 42 Mises 1983, s. 87.
43 On ihmeellistä, että tänään tämä tosiasia näyttää tyystin unohtuneen. Tuskin
kukaan muistaa, että juuri liberaalit ajattelijat ovat tehneet muita merkittä-
vämmän päivätyön demokratian kehittämisessä.
44 Mises 1983, s. 35.
45 Mises 1983, s. 36.
46 Ks. erityisesti Lipset 1971. Yhdysvallat perustettiin perustuslaille ja demokra-
tiaa kunnioittaville poliittisille käytännöille, joista monet olivat tuolloin luon-
nollisesti hyvin vajavaisia tämän hetken kriteereiden mukaan. On kuitenkin
hyvä huomata, että noin 300 vuotta sitten luotu valtiollinen järjestys ja poliit-
tiset instituutiot ovat yhä edelleen toiminnassa Yhdysvalloissa. Vaikka eu-
rooppalaisilla on tapana ylenkatsoa Yhdysvaltoja, on hyvä muistaa, että 300
vuotta sitten Eurooppa oli itsevaltaisesti ja mielivaltaisesti hallittu maanosa.
47 On mahdollista, että tulevaisuuden historioitsijat pitävät päättynyttä 1900-
lukua enemmän väkivallan ja sotien kuin rauhan vuosisatana.
48 Berlin 2001, s. 49.
49 Hayek 1960, s. 20.
50 Mises 1985, s. 35.
51 Mises 1985, s. 18.
52 Mises 1985, s. 18.
53 Hayek 1960, s. 17.
54 Hayek 1960, s. 21.
55 Bastiat 1996, s. 20.
56 Bastiat 1996, s. 20.
57 Bastiat 1996, s. 20.

KAKSI VAPAUTTA

- 58 Berlin 2001.
59 Berlin 2001, s. 47.
60 Berlin 2001, s. 47.
61 Berlin 2001, s. 49.
62 Berlin 2001, s. 49.
63 Berlin 2001, s. 52.
64 Berlin 2001, s. 49.
65 Berlin 2001, s. 77.
66 Berlin 2001, s. 96.
67 Berlin 2001, s. 96.
68 Berlin 2001, s. 50.
69 Berlin 2001, s. 59.

VAPAAUS JA TASA-ARVO

- 70 Tästä traditiosta hyvinä esimerkkeinä mainittakoon Lasch 1996, Sennett 2004,
Taleb 2008 ja Samuelson 1995.
71 Friedman, Milton & Rose 1990, s. 131.
72 Friedman, Milton & Rose 1990, s. 132.
73 Tästä problematiikasta ks. Harisalo & Miettinen 1995, s. 84-86.
74 de Soto 1989 ja de Soto 2000.
75 Tocqueville 2006, s. 647. Ks. myös Norberg 2004, s. 82.
76 Tocqueville 2006, s. 648.
77 Friedman, Milton & Rose 1990, s. 1, 3 ja 146.
78 Friedman, Milton & Rose 1990, s. 148.

- 79 Norberg 2004, s. 81.
80 Galbraith 1998.

VAPAUDEN EDISTÄMINEN - OHJEITA LAINSÄÄTÄJILLE

- 81 Skinner 2008, s.76.
82 Skinner 2008, s. 84.
83 Smith 1933.
84 Spencerin artikkeli on julkaistu The Man Versus The State kirjassa (1982).
85 Bastiat 1996.
86 Hayek 1995.
87 Hayek 1995, s. 78.
88 Berlin 2001, s. 54-55.
89 Ks. erityisesti Marcuse 1964.

LÄHTEET

- Bastiat, Frederick, *The Law*. The Foundation of Economic Education, Inc. (Irvington-on-Hudon, New York 1996).
- Berlin, Isaiah, *Vapaus, ihmisyys ja historia*. Gaudeamus (Tampere 2001).
- Camusso, Lorenzo, *Eurooppalainen matkakirja 1492*. Otava (Helsinki 2000).
- Crocker, Lawrence, *Positive Liberty*. Hague (Martinus Nijhoff 1980).
- Dalberg-Acton, John, Emerich, Edward, *History of Freedom in Essays in the History of Liberty: Selected Writings of Lord Acton* ed. by Fears, Rifus. Volume I. Liberty Fund (Indianapolis 1985).
- Dunn, John, *Setting the People Free: The Story of Democracy*. Atlantic Books (London 2006).
- Friedman, Milton & Rose, *Free to Choose: A Personal Statement*. A Harvest/HBJ Book Harcourt Brace Jovanovich, Publishers (San Diego 1990).
- Galbraith, James K., *Created Unequal: The Crisis in American Pay*. The Free Press (New York 1998).
- Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio, *Vastuuyhteiskunnan peruslait*. Tampere University Press (Jyväskylä 1995).
- Hayek, Friedrich von, *Capitalism and the Historians*. University of Chicago Press (Chicago 1954).
- Hayek, Friedrich von, *The Constitution of Liberty*. Routledge (London 1960).
- Hayek, Friedrich von, *Tie orjuuteen*. Gaudeamus (Tampere 1995).
- Kianto, Ilmari, *Ryysyrannan Jooseppi*. Otava (Keuruu 1994).
- Lasch, Christopher, *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. W. W. Norton & Company (New York 1996).
- Lipset, Seymour Martin, *USA – vastakohtien kansakunta*. K. J. Gummerrus Osakeyhtiö (Jyväskylä 1971).
- Llosa, Mario Vargas, *Liberalism in the New Millenium in Toward Liberty: The Idea That Is Changing the World* ed. by Boaz, David D. Cato Institute (Washington, D.C. 2002).
- Marcuse, Herbert, *One Dimensional Man*. Beacon (Boston 1964).

- Mises, Ludwig von, *Nation, State, and Economy: Contribution to the Politics and History of Our Time*. New York University Press (New York 1983).
- Mises, Ludwig von, *Liberalism in the Classical Tradition*. The Foundation for Economic Education, Inc. (Irvington-on-Hudson, New York 1985).
- Mueller, Tabion James, *The New Age of Politics: A Contemporary Declaration of Life, Liberty, and the Pursuit of Dignity*. Amherst Press (Amherst 1987).
- Murray, Charles, *What it Means to Be a Libertarian: A Personal Interpretation*. Broadway Books (New York 1997).
- Norberg, Johan, *Globaalin kapitalismin puolustus*. Ajatus Kirjat (Jyväskylä 2004).
- Oppenheimer, Franz, *The State*. Fox & Wilkes (San Francisco 1997).
- Patterson, Orlando, *Freedom: Freedom in the Making of Western Culture*. Volume I. I. I. Tauris & Co. Ltd. (London 1991).
- Pipes, Richard, *Property and Freedom*. Alfred A. Knopf (New York 1999).
- Pipes, Richard, *Property and Freedom: The Inseparable Connection*. NOTES FROM FEE. November 2004.
- Samuelson, Robert J., *The Good Life and Its Discontents: The American Dream in the Age of Entitlements 1945-1995*. Times Books (New York 1995).
- Sennett, Richard, *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Vastapaino (Tampere 2004).
- Skinner, Quentin, *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge University Press (Cambridge 2008).
- Smith, Adam, *Kansojen varallisuus I*. WSOY (Porvoo 1933).
- Soto, Hernando de, *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World*. Harper & Row, Publishers (New York 1989).
- Soto, Hernando de, *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Bantam Press (London 2000).
- Spencer, Herbert, *The Man versus the State with Six Essays on Government, Society, and Freedom*. LibertyClassics. Indianapolis 1982).

Taleb, Nassim Nicholas, *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Penguin Books (London 2008).

Tocqueville, Alexis de, *Demokratia Amerikassa*. Gaudeamus (Helsinki 2006).

Toivanen, Erkki, *Kahden puolen Kanaalin*. Otava (Keuruu 2000).

Watkins, Frederick, *The Political Tradition of the West*. Harvard University Press (Cambridge 1948).